

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МІСЬКИХ ЗЕЛЕНИХ НАСАДЖЕНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Обґрунтовано шляхи оптимізації озеленення міст у найближчій перспективі, акцентовано увагу на здійсненні єдиної політики у цій галузі. Особлива роль відводиться проблемі боротьби з омелою, збагаченню видового складу зелених насаджень на основі інтродукції і впровадження методів селекції в практику зеленого будівництва, удосконаленню технологій створення й утримання міських зелених насаджень, більш широкому використанню в озелененні міст квітничково-декоративних рослин, фітодизайну, іншим прийомам декоративного садівництва.

Озеленення міст є невід'ємним компонентом сучасного містобудування. Зелені насадження завдяки своїм функціям значною мірою оздоровлюють і покращують навколишнє середовище, просторово-композиційно та естетично завершують структуру міста, є незамінним природним фактором населених пунктів. Створення й утримання в належному стані високоякісних міських зелених насаджень є обов'язковою умовою екологічного благополуччя міста і його архітектурно-художньої виразності. І це загально визнано.

Оцінюючи сучасний стан зелених насаджень у містах України і складну екологічну ситуацію, маємо всі підстави акцентувати увагу на безвідкладному вжитті відповідних заходів щодо інтенсифікації природоохоронних і озеленювальних робіт, поліпшення якості всіх видів міських зелених насаджень, оптимізації використання засобів озеленення для формування життєвого середовища та його збереження.

Вважаємо, що озеленення — це не відомча справа, а територіальна. Потрібно розробити систему озеленення для всієї країни. Як уже зазначалося нами [8], взірцем організації робіт у цьому напрямі може бути ситуація в Україні в 60—80-ті роки минулого століття, коли озеленення наших міст до-

сягло чи не найліпшого свого розвитку. Комплексне озеленення здійснювалося тоді за спеціально розробленими в наукових і проектних інститутах перспективними планами, діяла добре організована інфраструктура. Всі роботи координувалися Республіканським управлінням зеленого будівництва. Невипадково досвід України у справі озеленення міст за єдиними державними перспективними планами отримав тоді загальне визнання й широко використовувався в багатьох республіках колишнього Союзу.

Повернення до уже досягнутого в минулі часи в організації озеленення міст і селищ та його подальше удосконалення неможливе без посилення керівництва всією галуззю зеленого будівництва з метою координації в масштабах держави (міста) озеленювальних робіт, здійснення єдиної політики в цій важливій справі. Концептуальну основу такого напрямку робіт повинні складати програми або перспективні плани комплексного благоустрою та озеленення, згідно з якими передбачається розробка концепції формування ландшафту міста в цілому, що координується на рівні відповідальних за галузь працівників та представників рад, адміністрацій тощо. Розробка озеленення окремих об'єктів підпорядковується загальній ідеї благоустрою й озеленення міста. Особлива роль відводиться комплексному підходу до

планування робіт з ландшафтного формування територій промислових і житлових районів — взаємопов'язано, з метою найбільш повного охоплення облаштуванням усього середовища життєдіяльності людини. Предметом першочергової турботи повинні стати ландшафтні утворення, де громадяни та члени їх сімей проводять більшу частину часу, — житлові райони, дитячі заклади, школи, спортивні комплекси, бази відпочинку тощо.

Зелені насадження повинні максимально відповідати своєму призначенню. Нема потреби доводити, що тільки високопродуктивні і життєздатні насадження можуть належним чином це забезпечити.

Специфічні екологічні умови у містах, широкий спектр стресових факторів (забруднюючі субстанції, хлоридизація та ін.) негативно впливають на ріст і розвиток деревних порід у зелених насадженнях. Це вимагає розробки і вжиття відповідних заходів щодо призупинення деструктивних процесів та недопущення їх у майбутньому.

Одним із визначальних шляхів поліпшення стану озеленення наших міст є оптимізація видового складу озеленювальних насаджень на основі інтродукції нових швидкорослих, декоративних, середовищевітвірних, толерантних до антропогенних впливів видів і форм рослин з урахуванням відповідності їхніх біологічних та екологічних властивостей умовам місцезростання [8]. Використання методів селекції в практиці зеленого будівництва та розробка методів масової репродукції селекційного матеріалу мають сприяти поліпшенню загального стану та якості міських зелених насаджень [5, 7].

Не менш важливим є і вплив на навколишнє середовище шляхом створення оптимальних умов для зростання зелених насаджень. Реалізується це за допомогою технологій утримання, що сприяють оптимізації всіх процесів життєдіяльності рослин, — фотосинтезу, повітряного, водного та міне-

рального живлення. У цьому напрямі особлива роль відводиться знанням особливостей біології та екології рослин і умов їх місцезростання.

В озелененні міст резерви використання квітниково-декоративних рослин ще далеко не вичерпані. Навіть у м. Києві потенційні можливості для збагачення вуличних ландшафтів квітниковими культурами на сьогодні реалізовані ще дуже мало, кількість залучених до практичного використання зразків не досягає і 2% від наявного на цей час асортименту інтродукованих рослин. Невиправдано мало застосовують вертикальне озеленення і такі його форми, як підвісні вази та пересувні контейнери. Отже, актуальним є збагачення видової та сортової різноманітності квітникових культур, розширення варіантів садових композицій, більш рівномірне їх розміщення в межах населених пунктів [10].

Паралельно із здійсненням заходів з розширення різноманіття декоративних рослин у зелених насадженнях [2—4, 6, 8, 13] повинні передбачатись заходи з моніторингу видового складу в урбанізованому середовищі з метою запобігання безконтрольному поширенню (експансії) представників адвентивної флори [9].

Із деревних екзотів нині потребує посиленої уваги клен ясенелистий, який вирізняється надзвичайно високою здатністю до природного поновлення і заселення вільних територій. Отже, в місті не повинно бути нічийних територій і має бути запроваджена сувора відповідальність власників землі за несвоєчасне знищення таких заростей і скупчень видів небезпечної адвентивної чи синантропної флори. Має бути вироблений чіткий механізм визначення меж територіальних громад за принципом: кожен метр землі має бути підпорядковано певній територіальній громаді; в державі не може бути земель поза віданням органів місцевого самоврядування.

Великі надії ми покладаємо на вжиття заходів, що належать до компетенції місце-

вого самоврядування, шляхом прийняття місцевими радами спеціальної постанови (чи серії постанов) щодо поліпшення еколого-естетичного стану міських ландшафтів, які б зобов'язували підприємства різних форм власності забезпечувати певний рівень декоративного оформлення закріплених за ними територій.

У справі фітомеліорації міського середовища надзвичайно велика роль відведена приміським лісам. Основне їх призначення — сприяти поліпшенню мікроклімату міста, санітарного стану повітряного басейну та бути місцем масового відпочинку населення. Ліси є важливим і найбільш ефективним засобом підтримки природного стану біосфери і незамінним фактором культурного та соціального значення [1, 11, 12]. Основними положеннями концепції передбачається перегляд традиційних прийомів ведення господарства в приміських лісах та їх переорієнтація на посилення рекреаційно-оздоровчих і фітомеліоративних функцій, насамперед у південному регіоні України. Має бути задіяна концепція формування всього лісового масиву (ландшафту), в якому можуть бути представлені різноманітні ділянки, як, наприклад, у Володимирівському лісовому масиві, — дубові, гледичієві, дубово-гледичієві насадження різного віку, різної зімкнутості, які б відображували мікрорельєф, ґрунти та інші особливості екотопів. Акцентується увага на посиленні охорони існуючих приміських насаджень, недопущення вилучення із лісового фонду земель для інших цілей.

В розвитку комплексного озеленення міст, робітничих селищ, інших населених пунктів велике значення ми надаємо стратегії озеленення. В нашому розумінні, стратегія озеленення — це обґрунтована програма створення і формування зелених насаджень та їх експлуатації з урахуванням можливих змін у навколишньому середовищі і передбаченням розвитку дерев аж до їх старіння і навіть відмирання. Це пот-

ребує всебічного вивчення особливостей біології та екології деревних і кущових рослин в умовах різних екотопів певної природно-кліматичної зони. На основі знань меж довговічності, найбільших висот, діаметрів крон, інших особливостей можна визначити оптимальну відстань між деревами або в алейних, в тому числі і вуличних, посадках — відстань висаджуваних саджанців від тротуару чи проїжджої частини вулиці. Наприклад, знаючи, що гіркокаштан звичайний за певних умов формує крону близько 12 м у діаметрі, не слід його висаджувати через 5 м як це передбачено в існуючих шаблонах. За такого підходу значно скорочуються обсяги затрат, а формування дерев у незагущених посадках більше відповідатиме вимогам технології при заміні дерев. При створенні живоплоту із ялівця козацького посадку слід здійснити не ближче 2,5 м від краю алеї, враховуючи інтенсивне розростання цієї рослини. Зважаючи на його високу займистість, що становить особливу небезпеку в період спеки, неприпустимо створення із нього груп і масивів поблизу будівель, корпусів цехів, у місцях скупчення людей.

У системі зелених насаджень міст важлива роль відведена вуличним насадженням, ураховуючи площу зайнятих під ними територій, середовищеві й художньо-естетичні функції. Під категорією "вуличні насадження" ми розуміємо комплекс насаджень, що зростають уздовж автомагістралей, у смугах між тротуаром і проїжджою частиною, між тротуаром і забудовою, в курдонерах, на ділянках скверів і майданів уздовж вулиць. За такого розуміння при формуванні декоративних насаджень на віддалених від проїжджої частини ділянках може бути використаний більш вишуканий асортимент рослин у вигляді солітерів, ландшафтних композицій, кам'янистих садів, вертикального озеленення, квіткового оформлення тощо.

Нині велику проблему становить наявність у міських насадженнях, особливо у

вуличних, значної кількості крупномірних сухостійних і фаутичних дерев, небезпечних як розсадники і поширювачі хвороб, і які внаслідок падіння під час урагану, снігопаду тощо можуть призвести до пошкодження транспортних засобів, обриву проводів, призупинення руху взагалі.

Окрім парків, садів, вуличних посадок на особливу увагу заслуговують насадження кладовищ, які у межах міст займають значні площі й суттєво впливають на якість міського середовища. Першочерговим завданням має бути видалення ослаблених перестійних дерев, які внаслідок вітровалу можуть призвести до руйнування пам'яників, огорож, інших споруд. Для запобігання виникненню таких ситуацій у майбутньому слід передбачити розробку регламентів озеленення таких закладів і привнесення нових сучасних рішень в оформлення поховань.

Із заходів боротьби з омелою найбільш надійним в умовах міста залишається механічне видалення вражених омелою гілок, а при дуже сильному ураженні — повне видалення дерев. Ці роботи повинні продовжуватись. На період боротьби з омелою рекомендується обмежити використання в нових посадках робінії звичайної, тополі дельтолистої, клена цукристого. Загалом проблема боротьби з омелою повинна вирішуватись на державному рівні не лише в Києві, а водночас і в інших регіонах країни, для запобігання поширенню її в плодкових садах тощо.

Слід враховувати, що в умовах вулиць і промислових підприємств, з огляду на складні умови місцезростання, довговічність дерев буде істотно поступатись таким, що зростають у сприятливих умовах. Це вимагає більших витрат на утримання і більш ранню заміну.

Потребує державної підтримки розгортання науково-дослідних робіт з питань озеленення міст, урбоекології та ландшафтної архітектури.

1. Генсірук С. А. Ліси України. — К.: Наук. думка, 1992. — 408 с.

2. Гродзінський А.М. Охорона оточуючого середовища і проблеми інтродукції рослин // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — 1975. — Вип. 7. — С. 178—181.

3. Гродзінський А.М. Інтродукція рослин та науково-технічна революція // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — 1981. — Вип. 18. — С. 3—6.

4. Кохно М.А. Інтродукція деревних рослин в Україні: здобутки і перспективи // Інтродукція рослин. — 1999. — № 1. — С. 27—29.

5. Криницький Г.Т. Теоретичні аспекти розвитку морфологічного напрямку в лісовій селекції // Наук. вісн.: Лісівницькі дослідження в Україні: Зб. наук.-техн. праць. — Львів: УкрДЛТУ, 1999. — Вип. 9.10. — С. 6—12.

6. Криницький Г.Т., Третяк П.Р. Охорона біорізноманіття: теоретичні та прикладні аспекти // Наук. вісн.: Дослідження, охорона та збагачення біорізноманіття. — Львів: Укр. ДЛТУ. — 1999. — Вип. 9.9. — С. 15—25.

7. Кучерявий В.П. Фітомеліорація. — Львів: Світ, 2003. — 540 с.

8. Левон Ф.М., Кузнецов С. І. Загальні сьогоденні проблеми озеленення міст в Україні // Наук. вісн.: Миські сади і парки: минуле, сучасне і майбутнє: Зб. наук.-техн. праць. — Львів: УкрДЛТУ, 2001. — Вип. 11.5. — С. 226—230.

9. Мосякін С.Л. Територіальні закономірності експансії адвентивних рослин в урбанізованому середовищі (на прикладі м. Києва) // Укр. ботан. журн. — 1996. — 53, № 5. — С. 536—545.

10. Музичук Г.М. Концепція вдосконалення квітникового оформлення населених міст України та практичні рекомендації щодо поліпшення вуличних ландшафтів // Роль ботанічних садів у зеленому будівництві міст, курортних та рекреаційних зон: Матеріали міжнар. конф., присвяченої 135-річчю Ботанічного саду ОНУ ім. І.І. Мечнікова. — Ч. II. — Одеса, 2002. — С. 46—51.

11. Рябчук В.П. Недревна продукція лісу. — Львів: Світ, 1996. — 312 с.

12. Свириденко В.Є. Побічне користування лісом: Навч. посіб. — К., 2002. — 240 с.

13. Черевченко Т.М., Мороз П.А., Кузнецов С.І., Музичук Г.М. Проблеми збереження різноманітності рослин ex situ // Інтродукція рослин. — 1999. — № 1. — С. 7—13.

Рекомендував до друку
П.А. Мороз

Ф.М. Левон, С.И. Кузнецов

Национальный ботанический сад им. Н.Н. Гришко
НАН Украины, Украина, г. Киев

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ
ФОРМИРОВАНИЯ ГОРОДСКИХ ЗЕЛЕННЫХ
НАСАЖДЕНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Обоснованы пути оптимизации озеленения городов в ближайшей перспективе, акцентировано внимание на осуществлении единой политики в этой отрасли. Особая роль отводится проблеме борьбы с омелой, обогащению видового состава зеленых насаждений на основе интродукции и внедрения методов селекции в практику зеленого строительства, совершенствованию технологий создания и содержания городских зеленых насаждений, более широкому использованию в озеленении городов цветочно-декоративных растений, фитодизайна, других приемов декоративного садоводства.

F.M. Levon, S.I. Kuznetsov

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

CONCEPTUAL ASPECTS OF FORMATION
OF CITY GREEN PLANTATIONES IN MODERN
CONDITIONS

Ways of optimization of gardening of cities in immediate prospects are proved. The attention is focus to realization of uniform policy in this sphere. The special role is assigned to a problem of mistletoe control; enrichment of species composition of green plantations on the base of introduction and usage of plant selection in practical landscaping; perfection of creative technologies and green plantations keeping; wide use of flower-ornamental plants, phytodesign and other methods of ornamental gardening.